

TER NAGEDACHTENIS

Ds. A. M. VAN DE LAAR KRAFFT, 1891-1964

DOOR E. F. T. STAKENBURG-MEES

OP 6 november 1964 overleed te Rotterdam ds. Andries Martinus van de Laar Krafft, oud-jeugdpredikant, emeritus predikant van de Nederlands Hervormde gemeente te Heenvliet. Met deze pionier op het gebied van godsdienstonderwijs aan kinderen ging een markante figuur uit het Rotterdamse leven heen, een persoonlijkheid, die tot in zijn laatste dagen stimulerend en richtinggevend werkte bij zijn leerlingen.

Hij werd geboren op 2 juni 1891 te Willemstad op Curaçao, als zoon van Theodoor Ferdinand Wilhelm Krafft en Rudolphine Henriette Wilhelmina Josina van de Laar.

Een tak van de familie, uit Neurenberg afkomstig en afstammend van de beeldhouwer Adam Krafft, was sinds 1750 in Nederland gevestigd, en leverde ons land verscheidene officieren. In 1893 werd op verzoek van de gouverneur van Curaçao een aantal flinke jongelui uit Nederland uitgezonden om in allerlei takken van dienst op het eiland werkzaam te zijn. Een van hen was de grootvader van A. M. van de Laar Krafft.

Toen het gezin, waarin hij de op één na oudste zoon was, zeven kinderen rijk was, overleed de moeder en na twee jaar ook de vader. De weesjes werden bij verschillende familieleden ondergebracht, en zo kwam Andries Martinus op ca. twaalfjarige leeftijd in Holland bij zijn moeders neef mr. dr. A. P. van de Laar (oprichter van de Christelijke Sociale Partij, 2de Kamerlid), die hem als pleegzoon aannam. In Utrecht ging hij nog een jaar naar de lagere school, maar de heer Van de Laar verhuisde toen naar de buitenplaats 'Engbergen' bij Gendringen, en zijn neef bezocht van hieruit het gymnasium in Doetinchem. Daarna ging hij theologie studeren in Utrecht. Als corpslid nam hij actief aan het studentenleven deel. Ook was hij lid van het theologisch gezelschap 'Secor Dabar', waarvan hij de reunie's op latere leeftijd nog trouw bezocht. Naast de theologie stelde hij belang in literatuur, schilderkunst, filosofie en psychologie. Als jongerejaars student trof hem een zware zenuwziekte, waarvoor hij werd opgenomen in een sa-

natorium in Zeist. Later woonde hij in Driebergen en vatte zijn studie weer op. Hij werd candidaat in de theologie.

In Driebergen maakte hij kennis met de Engelse vernieuwing van het Zondagschoolonderwijs, de Westhill-methode, in ons land geïntroduceerd door de dames Van Woensel Kooy en Van Voorst van Beest. Hij raakte daarin sterk geïnteresseerd, en zo kwam het dat op hem het oog viel van enkele Rotterdammers, die iemand zochten voor de geestelijke verzorging van hun kinderen. Geschokt door de (eerste) wereldoorlog en zelf veelal buitenkerkelijk achtten zij het nodig dat hun kinderen een geestelijke basis, bijbels georiënteerd, zouden verwerven voordat zij het leven ingingen. In november 1918 vestigde Van de Laar Krafft zich in Rotterdam als onafhankelijk jeugdpredikant, een voor die tijd volstrekt nieuwe werkkring. In de brochure 'De Vrije Jeugdkerk te Rotterdam' wordt de opzet als volgt beschreven: 'Hij gaf aan zijn 'gemeente' van kinderen (van 5-18 jaar) de naam Vrije Jeugdkerk. 'Vrij', daar zij onafhankelijk van enig kerkgenootschap was en voor elk kind toegankelijk. In de week hield hij 'vertelkringen', waar de bijbelse geschiedenissen als verhalen aan de kinderen werden verteld (voor 8-12 jarigen) en godsdienstlessen, waar dieper op de inhoud van de Bijbel werd ingegaan, en de betekenis van het evangelie van Jezus Christus hun werd uitgelegd, mede aan de hand van kunst- en cultuuruitingen. 's Zondags werden kinderdiensten gehouden voor 8-12 jarigen en Jeugdkerkdiensten voor 13-17 jarigen. Deze diensten waren liturgisch ingericht en geheel op de kinderen ingesteld. De oudste leerlingen, die lidmaat van een kerk wilden worden, maakte hij daartoe gereed voor de Ned. Herv. Kerk of verwees hen, als zij zich bij een ander kerkgenootschap wilden aansluiten, naar de predikanten daarvan. De Vrije Jeugdkerk was immers van den beginne oecumenisch van aard.

Was dit bijzonder, zeker voor die tijd, ook de manier waarop hij zijn lessen gaf getuigde van een eigen visie. 'Godsdienstonderwijs', schreef Van de Laar Krafft, 'moet deel zijn van en gebed zijn in godsdienstige opvoeding. Het christelijk opgevoede kind is dat kind hetwelk gegroeid is in de oprechte christelijke liefde (charitas). Het godsdienstonderwijs zal vóór alles doortrokken moeten zijn van deze christelijke liefde, en vandaar uit zowel de verstandelijke als de gemoedsbehoeften moeten bevredigen. Met godsdienstonderwijs bedoel ik alle godsdienstige opvoeding buiten de

ouders om, dus niet alleen catechisatie, maar ook kinderdienst, jeugdkerk, kampkring, kerstspel: het hele jeugdverenigingsleven. Alleen catechisatie, alleen 'leren' dus, acht ik zeer onvoldoende.'

'... Het onderwijs hebbe plaats in de sfeer der christelijke liefde en op de wijze daarvan... Deze sfeer bereikt men niet door gebed voor en na de les, zelfs loopt men kans die erdoor te verjagen (zulk een gebed heeft immers 90 % kans een sleur-gebed te worden), maar door 'blijmoedigheid' (om met een eis van Augustinus te beginnen), geduld, toewijding, hartelijkheid, intimiteit. Ja, dit laatste vooral. Intimus betekent innerlijkst. Er zij dus weinig uiterlijks aan onze les, maar juist innerlijk verband.

De godsdienstles-gever moet zijn leerlingen zo goed mogelijk kennen, wil hij iets blijvends bereiken...'

Deze persoonlijke aanpak, deze intimiteit heeft zijn werk steeds gekenmerkt.

Ook – en hier kwam dit weer op andere wijze tot uiting – de kampen, die in 1923 uit de Vrije Jeugdkerk voortkwamen en waaraan kinderen uit het hele land deelnamen. Het is duidelijk waarom dit werk nooit 'groot' is geworden. Immers het massa-achtige houdt de negatie in van bovengenoemde karakteristiek. Ook spreekt het vanzelf dat, waar velen door dit persoonlijke geboeid werden, anderen zich er niet toe aangetrokken voelden. Weer anderen achtten het weinig dogmatische een gebrek: zij vonden hem vaag. Maar blijkbaar waren er toch altijd kinderen, die juist door dit werk bereikt en gepakt werden: door de openheid ervan, het fantasievolle, het artistieke. Hiertoe droeg in hoge mate bij zijn vrouw Louise Weynaendts van Resandt, met wie Van de Laar Krafft in 1928 in tweede huwelijk getrouwd was. Zij was pianiste en innig muzikaal, en door haar toedoen bereikte het musiceren en zingen in de Jeugdkerk en kampen een hoger peil dan bij de zusterverenigingen gebruikelijk was. Volksliederen werden gezongen in plaats van kolderliederen. Instrumenten (fluit, viool, klarinet, gitaar) ondersteunden de zang in het kamp. Ook aan het uitvoeren van lekespelen werd veel zorg besteed. De kampen kregen een eigen stijl, mede gekenmerkt door een afwisseling van diepe ernst en uitbundig plezier. Zelf perfectionist, maar niet praktisch-organisatorisch, trok Van de Laar Krafft mensen aan die deze kant van de zaak voor hun rekening namen, zodat, zij het na enkele jaren, een goed lopend geheel verkregen werd. Een dertig jaar ver-

bleven de kampen bij Vrouwenpolder op Walcheren. Toen toeristische drukte kamperen daar onmogelijk maakte vond men in 1955 een nieuw terrein bij Ommen.

Er ging een unieke aantrekkingskracht uit van dit dominees echtpaar. Zij waren van een ontwapenende bohémien-achtige voor- naamheid: zonder iets hooghartigs, maar uitnodigend, meeslepend door hun echtheid. Er waren geen termen, geen lege woorden. Wat zij gaven en doorgaven, daar stonden zij volkomen achter. Van de Laar Krafft schreef een Jeugdbijbel, geïllustreerd met etsen van Rembrandt.

Hij schreef over Franciscus van Assisi en Jeanne d'Arc, want godsdienstgeschiedenis leerde hij aan de hand van grote figuren uit het christendom. Toen Albert Schweitzer zich in 1928 in Nederland bevond woonde hij een lezing bij met zijn leerlingen, al verstonden zij geen Duits. Zij moesten deze man meemaken. Bewondering waardeerde hij als een positieve kracht. Hij vertaalde een kerstspel naar middeleeuwse motieven uit het Duits, op een wijze, die zijn vriend de dichter Bloem goedkeurde. Dit spel wordt, iets gemoderniseerd, nog jaarlijks door de Jeugdkerkkinderen opgevoerd.

In 1938 ging hij op uitnodiging van de kerkeraad van de Nederl. Herv. Kerk in Curaçao nog eens naar zijn geboorteland, om voorlichting te geven over jeugddiensten etc. Daar hij de enige van alle Curaçaose jongens, die in Nederland gingen studeren was, die theoloog werd, was het een grote gebeurtenis toen hij voorging in de Fortkerk in Willemstad – en later nog in een dienst voor ouden van dagen, die hij hield in de landstaal, het papiamentoe.

Omdat het moeilijk was van de betrekkelijk kleine werkkring te bestaan werd hij in 1938 ook predikant van de Nederl. Herv. gemeente te Heenvliet. Hij spande zich in beide taken zo te vervullen dat de een niet leed onder de ander, wat een zware opgaaft was.

De spanningen van de tweede wereldoorlog waren voor Van de Laar Krafft te veel. Aanvankelijk evenals zijn vrouw betrokken bij illegaal werk verviel hij aan zijn oude kwaal en moest worden opgenomen in verschillende inrichtingen. Zijn werk werd voortgezet door zijn vrouw, gesteund door enkele theologen, die de geestelijke supervisie hadden. De kampen, uit Zeeland verdreven, werden op andere plaatsen gehouden. Een grote intensiviteit en diepgang kenmerkte het werk in die tijd.

De dood van 'Louk', mevrouw Van de Laar Krafft, in 1951 werd door alle betrokkenen als een ramp gevoeld. Ds. F. Oberman en later ds. J. D. Hoekstra in Rotterdam namen de geestelijke hoofdleiding waar, totdat in 1959 de heer W. van Lingen die van hen overnam. In de jaren '50 verbeterde de toestand van de 'Hoofd-officier', zoals hij door de zijnen genoemd werd, geleidelijk. Met interesse volgde hij de voortzetting van wat hij toch steeds als 'zijn' werk beschouwde, en liet er zich door inspireren. Hij bezocht kampen en jeugdkerkdiensten, uitte kritiek, maar had ook veel waardering: steeds trachtte hij de jongeren van nu te begrijpen. Van de vele contacten met oud-leerlingen genoot hij zeer.

Een val van de tram op de Oudedijk, waarbij hij zijn heup brak, en waarvan zijn vrienden meenden dat dit zijn einde zou zijn, had het tegenovergestelde effect: het vele bezoek dat hij in het ziekenhuis ontving deed hem geestelijk uitermate goed.

Zo werd hij steeds meer zichzelf: actief voor zover hij kon, wijd en zijd geïnteresseerd, bij de tijd. Hij was geabonneerd op een aanzienlijk aantal periodieken op geestelijk en cultureel gebied. Hij droeg geregeld bij aan het Jeugdkerk en -kampblad, en schreef artikelen in het Algemeen Handelsblad en In de Waagschaal. Ook werkte hij met élan aan zijn studie over de engelen.

Nog iets, zwevende tussen hemel en aarde, had zijn warme belangstelling: het ballet! Met grote volharding werkte hij mee aan het ontstaan van een kring van balletvrienden in Rotterdam.

Zo, midden in herboren activiteit werd hij weggerukt uit dit leven en liet hij een leegte achter bij de velen met wie hij, vooral in zijn werk, verbonden was.

Moge dit werk zijn geest levend houden! Of liever, moge het vasthouden aan de opdracht van zijn stichter: 'Vertel hun toch van Jezus!'

PROF. DR. W. E. BOERMAN, 1888-1965

DOOR PROF. DR. H. C. KUILER

Willem Everhard Boerman werd geboren op 27 mei 1888 te Arnhem als zoon van een leraar bij het middelbaar onderwijs.

Ook de jonge Boerman koos al snel de onderwijsrichting. Op 20-jarige leeftijd werd hij onderwijzer te Rotterdam (1908-1910).

Tegelijk met dit onderwijzerschap ving hij de studie aan in de aardrijkskundige vakken aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Al snel leidde dit tot een assistentschap en wel bij de hoogleraren Oestreich en Niermeyer (1910-1912).

Na beëindiging van zijn studie ambieerde hij het leraarschap en wel aan het Nederlandsch Lyceum te 's-Gravenhage (1912-1921), om zich vervolgens voorgoed aan het hoger onderwijs te wijden. In 1920 werd hij nl. benoemd tot lector in de economische geografie aan de toenmalige Nederlandsche Handels Hoogeschool.

In 1923 werd dit lectoraat omgezet in een gewoon hoogleraarschap, een taak die hij heeft vervuld tot aan zijn pensionering in 1958. In 1965 is hij overleden.

Van de hand van Boerman zijn verschillende publikaties verschenen. Als zodanig zijn te noemen:

De scheepvaartbeweging van Nederlandsch Indië (1916)

Economische Aardrijkskunde (Openbare les 1920)

Grenzen (Inaugurele rede 1923)

Havenschappen (1925)

Wegen (Diesrede 1926)

De economische geografische betekenis van gewestelijke plannen (1929)

Mantsjoerije (Diesrede 1933)

Bestaansruimte (Diesrede 1939)

Klimaat (1946)

De bestaansbasis in ontwikkelings- en onderontwikkelde gebieden (Diesrede 1955).

Naast zijn taak op onderwijsgebied en het schrijven van publikaties vervulde Boerman verschillende functies in de wetenschappelijke wereld. Als voornaamste daarvan moeten wel genoemd worden zijn werkzaamheden ten bate van het tijdschrift voor economische en sociale geografie, een tijdschrift dat door zijn stuwende kracht een leidende functie in de geografische wereld heeft oververd.

Moeilijkheden en teleurstellingen zijn hem bij deze taak, die hem zeer lief was, zeker niet bespaard gebleven.

Verder was hij van 1934-1949 voorzitter van de Commissie voor Industriële Zeehavens (Union Géographique Internationale); ook

was hij jarenlang curator van het Nederlands Verkeers Instituut (tegenwoordig Nederlands Vervoerswetenschappelijk Instituut), Nederlandse Vereniging voor Adoptie van Schepen, Instituut voor zee- en luchtvaart, Overzee Instituut, enz.

Het tot stand komen van de Atlas Nederland is in grote mate te danken aan de niet aflatende activiteit van Boerman. Van dit losbladige standaardwerk dat over een periode van tien jaren zal verschijnen, kwam de publikatie korte tijd voor zijn overlijden op gang.

Bij zijn studenten is Boerman altijd een gezien leermeester geweest. Makkelijk was hij voor hen niet, hij eiste veel, maar wist steeds bij een ieder belangstelling voor de behandelde onderwerpen op te wekken. Bovendien had hij daarbij de gave hun studie op een zodanige wijze te richten, dat velen later een werkkring vonden in die takken van het geografisch denken waarin zij zich onder zijn leiding inzonderheid hadden bekwaamd.

Zijn grote verdienste voor de economische geografie heeft zonder twijfel zijn beloning gevonden in een eredoctoraat dat hem door de Universiteit van Edinburgh werd verleend.

MR. W. A. C. VAN DAM, 1 aug. 1881–22 okt 1965

DOOR MR. A. DIRKZWAGER

Reeds tijdens zijn leven was hij een legendarische figuur. Zijn jeugd bracht hij door in Zuid-Afrika, waarheen zijn vader wegens gezondheidsredenen verhuisd was.

Als zesjarige jongen leerde hij daar paardrijden, en later op zijn zwerftochten te paard zal zijn ingeboren zelfstandigheid nog wel versterkt zijn.

Op het gymnasium in Den Haag was hij medeoprichter en redacteur van het litteraire tijdschrift 'Jong Holland'. Het was de tijd van de epigonen van de beweging der tachtigers en Van Dam was een groot bewonderaar van Kloos en diens vrienden.

In 'Jong Holland' verschenen ook de eerste sonnetten van Annie Salomons. Tot het laatst van zijn leven onderhielden zij de vriendschap die uit de litteraire samenwerking ontstaan was.

Als student te Leiden sloeg hij de weg in, die hij zijn gehele verdere leven zou volgen: die van het avontuur.

Hij huurde in Oude Wetering bij De Kaag een boerderij waar hij behalve kippen ook een vos hield. Vóór de boerderij lag zijn hoog-aars 'De Weemoed'. Op dit schip leerde hij varen en zeilen, maakte hij talloze reizen, eerst in de omtrek van Brasem en Kaag, maar later door het gehele land, vooral op de Zeeuwse stromen, met Veere als geliefde thuishaven. Zo leerde hij het schippersvak op grondige wijze – een vakbekwaamheid waarvan hij zijn hele verdere leven plezier en nut zou hebben.

In die tijd ontstonden zijn contacten met de vele kunstschilders, die evenals hij door het Nederlandse landschap en de Nederlandse luchten bekoord waren. Paul Arntzenius, Tholen, Piet Bron en anderen, zij voeren met hem mede: Piet Bron, later voorzitter van Pulchri Studio, was vaak stuurman op 'De Weemoed'.

Als student was Van Dam reeds lid van de schippersvereniging 'Schuttevaer' en in 1907 hield hij, nog student, afgevaardigd door het bestuur, een voordracht over het binnenaanvaringsrecht in het logement 'De Stadsherberg' te Hindelopen.

Het was dan ook geen wonder, dat hij zich, na in 1909 te zijn afgestudeerd, te Rotterdam – uit welke stad zijn geslacht stamde – als advocaat vestigde. Spoedig behoorden tot zijn cliënten velen, die op de een of andere wijze bij de binnenvaart of bij de Rijnvaart betrokken waren.

Zo telde hij al spoedig de Rijnschippersbond onder zijn cliënten. Met grote energie wierp hij zich op de praktijk. Onverschrokken kwam hij op voor de belangen, die hem ter behartiging waren toevertrouwd. In de rechtszaal, op vergaderingen en bij conferenties weerde hij zich geducht. En zijn gloriédag kwam toen hij in 1916 werd benoemd tot voorzitter van de schippersvereniging 'Schuttevaer' als opvolger van de vermaarde Harm Smeenge.

Aan dat voorzitterschap wijdde hij al zijn liefde en bekwaamheid. De jaarvergaderingen die, steeds op wisselende plaatsen in het land, werden gehouden waren even zovele feestdagen voor de schippers.

Dezen lieten vaak hun schip en hun lading liggen om die jaarvergadering, waaraan steeds feestelijkheden en excursies verbonden waren, bij te wonen. Van Dam slaagde er steeds in prominente persoonlijkheden als eregast en spreker aan zijn bestuurstaafel te krijgen. Talloos waren de contacten, die bij zulke gelegenheden werden gelegd. Op zo'n vergadering werd een grote

lijst desiderata uit de schipperswereld besproken en afgehandeld.

Groot waren de invloed en het gezag, die van de vergadering op de autoriteiten, die met de schipperij te maken hadden, uitgingen. Vele jaren heeft Van Dam dit voorzitterschap bekleed en het was geen wonder dat hij bij zijn aftreden in 1958 werd benoemd tot ere-voorzitter.

De drukke bezigheden in verband met zijn praktijk en zijn 'Schuttevaer' beletten echter niet, dat hij tijd kon vinden om zich aan de zeilerij te wijden. Na 'De Weemoed' en enige andere schepen te hebben bezeten had hij de hand kunnen leggen op een zeewaardige Groninger tjalk van 80 ton. Er werd een bovenbouw opgezet, die het uiterlijk weliswaar niet verfraaide, doch die ruime accommodatie bood voor tien slaappleatsen en een grote salon. Met dit schip heeft Van Dam, met zijn zoons en dochter als bemanning, grote reizen gemaakt: de Rijn op, naar de Oostzee, naar Zuid-Engeland, en later, geheel alleen, dus zonder bemanning, zelfs naar de Middellandse Zee, binnendoor langs Rijn en Rhône, zulks tot stomme verbazing en grote bewondering van het sluispersoneel van de talloze sluizen die hij op weg naar Marseille moest passeren.

Op de Middellandse Zee heeft hij als een moderne Odysseus rondgezworven.

Van tijd tot tijd ontvingen zijn vrienden een verzoek om op de 'Vrijheid', zoals hij zijn schip had genoemd, voor een lang weekend te monsteren als kok, roerganger of fokkemaat. De reizen gingen dan naar de Biesbosch, naar Zeeland of naar de Zuid-Hollandse eilanden.

Van Dam zelf gaf als kapitein zijn bemanningsleden theorie in het varen. Hij was een specialist in de kennis van de vaarreglementen voor de diverse binnenwateren in Nederland. Hij ergerde zich aan de vele van elkaar afwijkende en tegenstrijdige vaarvoorschriften. Zijn levenswerk: het vaststellen van één reglement voor alle wateren geldende, heeft hij nog voor zijn dood kunnen voltooien en hij heeft het nog in de Staatscourant zien prijken.

Zulke weekendtochten waren grote gebeurtenissen voor de opvarenden. Bij het aan boord komen was de eerste plicht van de gemonsterde om de vlag te salueren, daarna de toegewezen kooi op te maken en zich dan te melden bij de gezaghebber. Laat in de avond ging men voor anker en dan aan tafel. Honger of dorst behoefde men niet te lijden, want Van Dam was een prima kok. Het

kommaliewant was zeer verzorgd en speciaal het antieke tafelzilver dat aan boord was kreeg aller bewondering. Er was stipte orde en tucht aan boord: orde is een tyran. Wee degeen die zich daaraan niet onderwerpt. Want Van Dam was een systematicus. Deze eigenschap zal hebben gemaakt, dat hij in merg en been militair was. Aan het regiment grenadiers en jagers, waarbij hij de rang van reserve luitenant-kolonel bereikte, heeft hij zijn beste krachten gegeven. In 1940 en volgende jaren commandeerde hij het Vierde Regiment Infanterie. Hij was voorzitter van de afdeling Rotterdam van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, totdat deze door de Duitsers werd opgeheven. Zo is Van Dam een veelzijdig en succesvol man geweest, met velerlei interessen. Een volbloed liberaal, op historische gronden, zonder succes overigens, het voeren van de orange-blanche-bleu vlag verdedigend. Voorts initiatiefnemer en organisator van het jaarlijkse bloemencorso te Rotterdam.

Hij smaakte het genoeg dat zijn drie kinderen zijn afgestuurd in de rechten en hij heeft korte tijd met hen een kantoorcombinatie gevormd. Zijn grote trots was de drielingkleinzoon, die zijn jongste zoon en diens echtgenote hem schonken. Aan Leiden bleef hij trouw, zelden ontbrak hij aan jaarreunies. Hij reisde heel de wereld om, met een minimum aan bagage en voorbereiding. Zijn laatste reis werd hem noodlottig. Menende in Klein-Azië de warme zon te zullen vinden vertrok hij met een zomergarderobe eind 1964 naar Perzië om daar zijn dorst naar de kennis van de oude beschaving te lessen.

De koude van de winter in Klein-Azië dwong hem tot terugkeer: meer dood dan levend kwam hij in Holland terug. De ondervonden ontberingen is hij niet te boven gekomen. 'Ik ben ineens,' zo schreef hij mij in zijn laatste brief, 'een oude man geworden.'

Van Dam was en is geëerd bij velen. De Regering onderscheidde hem door hem te benoemen tot ridder in de orde van Oranje-Nassau en tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. Een man van singuliere gaven. Velen hebben veel aan hem te danken.

Om te resumeren: hij was de beste advocaat onder de schippers en de beste schipper onder de advocaten, – waarmede ik overigens niet tekort wil doen aan de prestaties van de onverschrokken zeezeilers, die de balie te Rotterdam onder haar leden telt. Boven de

kajuit van de 'Vrijheid' was een scheepsplank aangebracht waarop de woorden:

'Het Ty neemt zijnen Keer,
het en wacht op Prins noch Heer.'

Ook niet op mr. W. A. C. van Dam.

DR. A. B. VAN DEINSE, 1885-1965

DOOR MEJUFFROUW W. J. KNIPHORST

Met het heengaan op 11 juli 1965 te Rotterdam van dr. A. B. van Deirse heeft Rotterdam een vermaard stadgenoot, pionier en nestor op het gebied van de cetologie (de leer der walvissen) verloren. In stad en land, en over de gehele wereld heeft Van Deirse als zodanig bekendheid verworven en tot aan zijn dood was hij de centrale figuur bij het onderzoek van aangespoelde walvissen op de Nederlandse kust en van walvis-fossielen in de Nederlandse bodem.

Anthonius Boudewijn van Deirse werd op 9 november 1885 te Nijmegen geboren en bracht zijn gehele jeugd in Arnhem door (zijn vader was daar gymnasium-leraar). In 1906 ging hij biologie studeren in Utrecht en, toen hij in 1911 naar Leiden was gegaan om op het zoölogisch laboratorium als hoofdassistent werkzaam te zijn, kreeg hij de naam een voortreffelijk vergelijkend anatoom te zijn.

Op 1 januari 1913 werd Van Deirse benoemd tot leraar in de natuurlijke historie aan het Gymnasium Erasmianum te Rotterdam en hier is hij 38 jaar, tot zijn pensionering in 1951, werkzaam geweest. Geboren docent met een zeer eigen stijl, wist hij op onnavolgbare wijze bezieling en humor te vermengen en zijn enthousiasme voor 'het mooiste vak ter wereld' heeft hij overgedragen op generaties van leerlingen. Een door hem ingericht kabinet voor natuurlijke historie met vele waardevolle stukken draagt nog steeds zijn naam. Treffend kwam zijn populariteit tot uiting bij de z.g. 'openbare lessen' op het Gymnasium: in het oude klasse-lokaal van Van Deirse waren de banken ontoereikend om zijn oud-leerlingen te bevatten en men verdrong zich voor de ingang. Dat zijn aanvangswoord bij de biologie-lessen in de laagste klassen: 'Bewaar uw hart boven al, wat te bewaren valt, want vandaar zijn de

uitgangen des levens,' geen frase voor hem was, bewezen de contacten, die tussen hem en zijn oud-leerlingen bleven bestaan; met diepgaande belangstelling voor hun wel en wee bleef hij met hen meeleven.

Naast de leraar ontwikkelde zich de wetenschapsbeoefenaar, de man, die aanvankelijk als bioloog, doch later ook als geoloog en historicus, zich op het terrein van de Cetacea heeft geworpen. De aanleiding voor deze studie was een zonnige herfst dag, 1 november 1914, in de Eerste Wereldoorlog dus, toen hij met enige leerlingen een strandwandeling maakte van Scheveningen naar Katwijk en er onderweg een 9-tal mooie walvisbaleinen werden gevonden. Van Deirse determineerde ze als te zijn afkomstig van *Balaenoptera physalis* (de gewone vinvis) en stelde, dat er onder onze kusten een dode, rottende vinvis moest drijven. En jawel, na ca. 14 dagen kwamen er met tussenpozen van enkele dagen, de befaamde vier strandingen van vinvissen ('in deze combinatie een waarlijk unieke gebeurtenis' schreef hij) te Wissekerke (Nrd. Beveland), Katwijk, Hoek van Holland en Bergen. Zijn interesse voor deze grote zoogdieren der zee was gewekt en dit is het begin geworden van 'een halve eeuw van toegewijde arbeid', zoals dr. A. Scheygrond het in 1964 bij zijn gouden jubileum als walvis-expert, uitdrukte.

Ook op de fossiele walvissen ging hij – op instigatie van dr. P. Tesch – zijn aandacht richten en wel in het oosten des lands, bij de oude miocene kustlijn, waar walvissenstrandingen plaatsvonden in voorhistorische tijden. O.a. uit de groeve Wiegerink en de Needse Berg werden 1200 fossiele beenstukken verzameld in de grote vacaties van vier achtereenvolgende jaren en gedetermineerd in de Musea voor Natuurlijke Historie te Brussel en te Londen. Dit alles culmineerde, na een arbeid van 17 jaar, in zijn proefschrift: 'De fossiele en recente Cetacea van Nederland' (Utrecht, 1931); alle tot dan bekende gegevens zijn in dit standaardwerk vastgelegd.

Inmiddels had Van Deirse 'met speurzin en volharding de wacht aan de Nederlandse kust betrokken':

'Meldt Walvissen en Dolfijnen – grote zowel als kleine – Snel en zonder peinzen, aan dr. A. B. van Deirse.

Overschie is zijn adres, zendt Uw bericht vooral expres.'

Hij werd hierbij gesteund door een menigte correspondenten en kustwachters op de Wadden-eilanden en langs de Noordzee, waar-

van hij de gegevens verwerkte in zijn jaarlijkse strandingslijsten en met een groot aantal andere, aan de cetologie verwante onderwerpen, vastlegde in ca. 300 publicaties, waarvan in 'Lutra' inmiddels een bibliografie is verschenen.

Ook de oude Nederlandse walvisvaart (van 1600-1865):

– 'Uit veel bleek Hollands grote kracht, ook zeker uit de Walvisjacht. Met name in de Gouden Eeuw, bracht de walvis roem aan Hollands Leeuw' –

had zijn grote liefde en boeiend spreker, die hij was, droeg hij op een zeer speciale wijze zijn schier encyclopaedische kennis over op zijn gehoor; zijn uiterlijke uitrusting bestond daarbij slechts uit een schoolbord met krijtje en enige ouderwetse projecties: de moderne media van kleurenfilm en -dia's, hij had ze niet nodig. Door zijn indringend betoog werden zijn causerieën over de Groenlandse walvis, potvis, dolfin, orca en tuimelaar, en over de mensen (de 'ijzeren kerels op houten schepen') wier leven met deze reuzen der vloedlijn verbonden was geweest, tot levende en onvergetelijke verhalen; Commandeurs (Hidde Dirk Kat, scheepsheld van de 'Juffrouw Klara') en scheepslui (Jan Wever, zijn oude vriend, begraven op West-Terschelling aan de voet van de Brandaris), gravures en schilderijen van beroemde strandingen (o.a. de potvis van Brouwershaven), de grote onderkaak-helften van de Groenlandse walvis, die men als grafmonumenten en afrasteringspalen nog op de Wadden-eilanden aantreft, de zee-kanarie of 'zingende walvis', waarvan hij een grammfoonplaat bezat, zijn biografieën over Staring, Martinet, De Lamarck en Darwin, oude scheepsjournalen, de vuurpijl-bom-harpoen uit 1869 van commandeur Bottemanne, met deze en talloze andere onderwerpen wist hij zijn gehoor te boeien. Van Deirse was lid van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, lid van het Provinciaal Utrechts, Zeeuwsch en Fries Genootschap, lid en erelid voor Nederland van de Benelux-vereniging voor Zoogdieren en Zoogkunde, lid van de Natuurhistorische Club te Rotterdam (en vele jaren, tot zijn dood, voorzitter), voorts erelid van de landelijke organisatie der Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, alsmede voorzitter en ere-voorzitter van de Rotterdamse afdeling dezer KNNV, voor welke afdeling – in 1916 mede door hem opgericht – hij van onschatbare betekenis is geweest. In natuurhistorische kringen te Rotterdam had hij de ere-naam 'Prince of Whales'. In 1927 behoorde hij tot de oprichters

van de uit de Rotterdamse KNNV-afdeling voortgekomen Vereniging tot Oprichting en Instandhouding van een Natuurhistorisch Museum te Rotterdam, die in 1935, dank zij een deel van het legaat Hoffman, de villa aan de Mathenesserlaan kon kopen en als museum inrichten, doch die thans haar waardevol bezit min of meer moet 'opslaan' in het gebouw te Schiebroek aan de Kastanjesingel.

Van Deinse was ook bijna 40 jaar lang verbonden aan de Nieuwe Rotterdamse Courant als zeer gewaardeerd medewerker. Over hem en Jan Wever (zie boven) schreef de welbekende Brusse in deze krant in zijn rubriek 'Onder de Mensen' als 'Een moderne en een antieke Walvisvaarder'.

Ons Rotterdammers wist hij regelrecht in het hart te treffen met alles, wat er – toen de grote bouwput voor het Rotterdamse Postkantoor werd gegraven – in de bodem van Rotterdam werd gevonden.

De oudere generatie bewaart nog levendige herinneringen aan de twee grote potvissen (van 18 m en van 16 m), die, gestrand in de Westerschelde, door hem in 1937 naar Rotterdam werden gehaald en daar op de Parkkade – waar zij hun penetrante geur verspreidden – ter bezichtiging lagen: dat alles waren dingen van Rotterdam en van Van Deinse.

Zijn collecties bevinden zich in de twee musea te Leiden: het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie en het fossiele deel in het Museum voor Geologie en Mineralogie en verder bezit Rotterdam waardevolle stukken in het Van Deinse-kabinet in het Gymnasium en in bovengenoemd Natuurhistorisch Museum.

Op 1 oktober 1965 werd hem posthume hulde gebracht in het Diorama-gebouw van onze Diergaarde, waar ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van Diergaarde 'Blijdorp' onder leiding van prof. L. D. Brongersma door het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie te Leiden een expositie, gewijd aan de walvissen en de walvisvaart, werd geopend en tal van curiosa enige maanden bezichtigd kon worden.

De herinnering, die Van Deinse heeft nagelaten, is die van het ware enthousiasme en van nimmer aflatende volharding; en in zijn lange leven van toegewijd dienen – ook toen hem dit lichamenlijk zwaar begon te vallen – van het vak, dat hem lief was, heeft hijzelf bewaarheid een door hem geciteerd woord van Socrates: 'Er

is in de Schepping niets, dat belangwekkender is dan de Mens.'

Moge een beroep worden gedaan op Rotterdam en zijn inwoners en moge door hun volharding verwezenlijkt worden, wat Van Deinse immer als doel voor ogen heeft gestaan, doch wat hij niet meer heeft kunnen bewerkstelligen:

Het scheppen van een centraal gelegen museum- en expositieruimte voor de waardevolle natuurhistorische collecties in Rotterdam, waarin dan tevens aanwezig zal zijn een permanente expositie-ruimte voor de walvisvaart.

DR. W. A. ENGELBRECHT, 1874-1965

DOOR MR. W. F. LICHTENAUER

Willem Anton Engelbrecht scheen aanvankelijk allerminst voor een loopbaan in Rotterdam voorbestemd. Voortgekomen uit een geslacht, dat aan het voormalige Nederlandsch-Indië verschillende vooraanstaande officieren en hoge ambtenaren had geleverd, koos hij zich een militaire loopbaan, die ook hem derwaarts zou voeren. Het werd een korte en krachtige carrière van een luitenant, waaruit hij de militaire Willemsorde overhield.

In 1898 reeds om gezondheidsredenen gerepatriëerd deed hij als volontair zijn intrede op het kantoor van Wambersie en Zoon, waar de chef, zijn oom de reder-cargadoor A. Plate, tevens liberaal politicus en toenmaals ook voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam, een vertrouwde jonge kracht uitstekend kon gebruiken. In 1904 reeds werd Engelbrecht zijn medefirmant. In 1908 nam hij de zetel van Plate als lid van de Kamer van Koophandel in. Hij trad in het huwelijk met de dochter van een voormalig burgemeester van Rotterdam, Elisabeth Margaretha Lycklama à Nyeholt.

Reeds in de aanvang van zijn loopbaan werd Engelbrecht gewikkeld in een felle strijd om de toekomst van Rotterdam. Krachtig streefde hij naar de modernisering van de overlading van graan door de invoering van pneumatische elevatoren, welke op veel verzet bij de havenarbeiders stuitte. De daaruit voortvloeiende sociale onrust bracht hem ertoe de havenbedrijven in 1907 te organiseren in de Scheepvaartvereniging (later aangeduid als 'Zuid' ter onderscheiding van eenzelfde organisatie in Amsterdam), wier eerste

voorzitter hij werd. Als zodanig wist hij de eerste collectieve arbeidsovereenkomst in Nederland tot stand te brengen. Na een eerste terugtrekking in 1909 bezette hij ook van 1911 tot 1913 de voorzitterszetel. Zijn leven lang behield hij als uitvloeisel van deze activiteit een vooraanstaande plaats in de Graan Elevator Maatschappij.

Onmiddellijk daarop aansluitend riep het algemeen belang hem voor een ander doel te hulp: de oprichting ener Handelshoogeschool te Rotterdam, een ideaal dat hem met zijn liefde en eerbied voor de wetenschap sterk aansprak. Ook daaraan bleef hij tot op hoge leeftijd op verantwoordelijke posten verbonden. Hij werkte in aansluiting hierop mede aan de oprichting van het Nederlandsch Economisch Instituut en gaf leiding aan de door de hogeschool ingestelde commissie voor voortgezet handelsonderwijs. Dit laatste werk trok hem bijzonder aan door zijn belangstelling voor de opleiding van jonge mensen, waarvan hij ook blijk gaf door zijn kantoor open te stellen voor talloze studenten-stagiaires.

In 1930 deed de activiteit, welke hij in de Kamer van Koophandel steeds voor haar werk had ontplooid, hem ook daar tot voorzitter gekozen worden. De bestrijding van de gevolgen van de economische crisis vroeg toen de volle inzet van een krachtig man en hij gaf zich aan die taak ten volle. Daarnaast had vooral de verhouding tot België, met haar vele facetten, zijn belangstelling. Toen hij in 1938 dertig jaar aan de Kamer verbonden was achtte hij de tijd voor terugtrekken gekomen. Naast verschillende andere onderscheidingen, welke hij eerder had ontvangen, werd zijn verdienste beloond met het commandeurskruis in de orde van Oranje-Nassau.

Zijn hiervoren reeds vermelde zin voor wetenschap heeft mede een stempel op Engelbrechts leven gedrukt. Hij bracht een onwaardeerbare verzameling oude reisbeschrijvingen en scheepsjournalen, atlassen, kaarten, boeken en prenten tezamen, waarvan een groot deel in bruikleen ter beschikking gesteld van het Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam de ruggegraat uitmaakt van deze echt-Rotterdamse instelling. Daarnaast vond hij nog de tijd voor verschillende wetenschappelijke publicaties, waarvan vooral moet worden genoemd de uitgaaf en toelichting, tezamen met dr. P. J. van Herwerden, van de journalen, documenten en andere bescheiden betreffende de ontdekkingsreis van Jacob le Maire en

Willem Cornelisz. Schouten in de jaren 1615-1617 (deel XLIX van de Linschoten-vereeniging, 1945, in twee banden).

Terecht gewerden hem dan ook verschillende onderscheidingen van de zijde der wetenschap, met name het hem op 24 juni 1954, aan de vooravond van zijn tachtigste verjaardag, door de Nederlandsche Economische Hoogeschool verleende eredoctoraat in de economische wetenschappen. Zelden lag bij zulk een plechtigheid de eer meer overwegend bij de verlener dan bij de ontvanger van de graad.

Bood het bedrijfsleven hem reeds bij zijn afscheid van de Kamer van Koophandel zijn geschilderd portret aan, bij zijn tachtigste verjaardag deed het zijn in brons verbeelde kop opstellen in de grote vergaderzaal dezer instelling.

Van de persoon van Engelbrecht ging een grote kracht uit, welke tevens zijn charme was. Talrijke instellingen buiten de bovengenoemde hebben daarvan mogen genieten in en door zijn vervulling van verschillende bestuursfuncties.

Na de laatste oorlog trok hij zich geleidelijk terug uit zaken en ereambten, totdat hij op 4 januari 1965 hoog bejaard ontsliep.

J. MEERTENS, 1888-1965

DOOR MR. G. E. VAN WALSUM

Jan Meertens was een zoon van het Drentse land, waarmede hij zich altijd verbonden is blijven voelen, ook al kwam hij daar niet regelmatig terug. Zijn jeugdherinneringen waren hem dierbaar. Dat bleek duidelijk als hij er over vertelde. Zijn verblijf daar heeft hem in zekere zin gestempeld tot wat hij later zou worden.

Meertens was een robuste man. Hij heeft twee jaar gediend bij de veldartillerie en was er, ondanks de bezwaren die hij tegen het militaire bedrijf had, trots op dat hij daar met paarden had leren omgaan. Ook als turner heeft hij uitgeblonken. Hij behaalde de akte gymnastiek en leidde een gemengde gymnastiekvereniging, terwijl hij gedurende enige jaren een der regionale voorturners was van het Koninklijk Nederlands Gymnastiek Verbond.

Juist omdat hij een sterk lichaam had en daardoor tegen elke inspanning opgewassen leek, moet de langzame aftakeling in zijn laatste levensjaren, waarvan de voortekenen zich reeds tijdens zijn

wethouderschap gingen manifesteren, moeilijk te dragen en te verwerken zijn geweest.

Meertens werd opgeleid voor het onderwijs en bezocht de Rijkskweekschool te Maastricht. Het ligt voor de hand dat daar bij hem zoals bij vele anderen de belangstelling voor de politiek zal zijn gestimuleerd. In 1911 kreeg hij een aanstelling als onderwijzer te Emmen. In 1916 behaalde hij de hoofdkte en enkele jaren daarna – in 1922 – werd hij benoemd tot hoofd van een lagere school te Klazinaveen. Dit had tot gevolg dat hij het voorzitterschap van de afdeling Emmen van de Bond van Nederlandsche Onderwijzers moest opgeven, omdat schoolhoofden daarvan toentertijd geen lid konden zijn. Hij werkte toen mee aan de oprichting van de Moderne Vereniging van Hoofden van Scholen, waarvan hij hoofdbestuur-lid werd, welke organisatie zich aansloot bij het N.V.V., doch later een fusie aanging met de Bond van Nederlandse Onderwijzers.

In het jaar waarin Meertens onderwijzer werd sloot hij zich aan bij de S.D.A.P. Twee jaar later – in 1913 – werd hij secretaris van de federatie Emmen waarvan hij later als voorzitter optrad.

In 1929 kwam er een einde aan de Drentse periode van Meertens. Hij verliet het onderwijs en verhuisde naar Rotterdam, waar hij als bezoldigd bestuurder in dienst kwam van de afdeling Rotterdam van de Centrale Nederlandse Ambtenaarsbond.

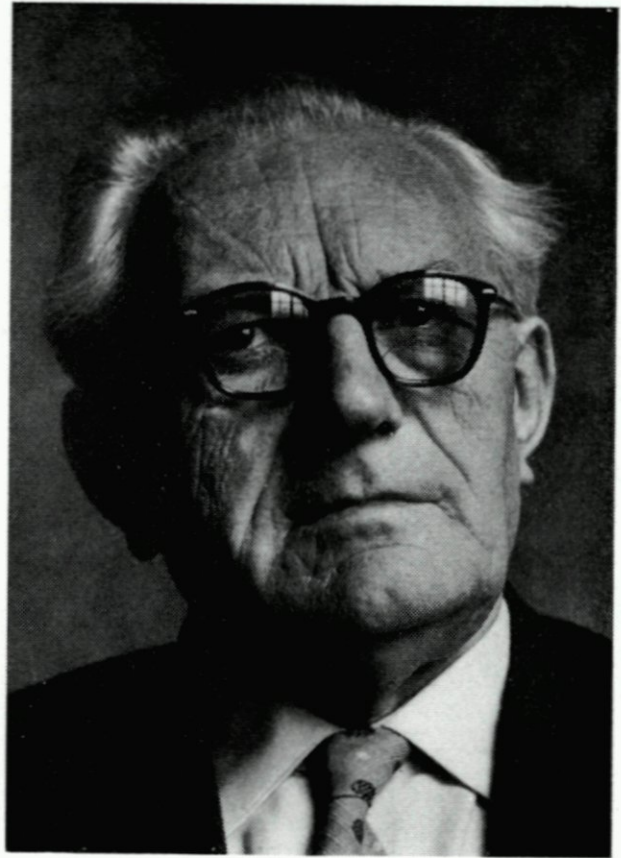
Deze verandering lijkt misschien een totale omschakeling, maar was het toch weer niet, omdat de functie die Meertens toen ging bekleden in de lijn lag van zijn vroegere activiteiten op maatschappelijk terrein. Wel kreeg Meertens door deze benoeming een breder en ruimer arbeidsveld. In deze benoeming lag een erkenning van wat Meertens tot dusver op het terrein van de vakbeweging gedaan had en het was tevens een onderscheiding, omdat deze functionarissen zorgvuldig geselecteerd plegen te worden. Vrij spoedig keerde Meertens weer in de politiek terug doordat hij in 1932 zitting kreeg in de Rotterdamse Gemeenteraad.

De bezettingstijd betekende voor Meertens een breuk in zijn werk en op politiek terrein en op dat van de vakbeweging. De Gemeenteraad werd in 1941 uitgeschakeld en bij de Ambtenaarsbond nam hij ontslag toen deze in het Nederlands Arbeids Front werd ingeschakeld. Enkele dagen daarna werd hij gearresteerd en overgebracht naar het gijzelaarskamp in St. Michielsgestel, waar hij twee jaar heeft doorgebracht. Later kon hij met smaak vertellen over

58. *Dr. W. A. Engelbrecht*

59. *J. Meertens*

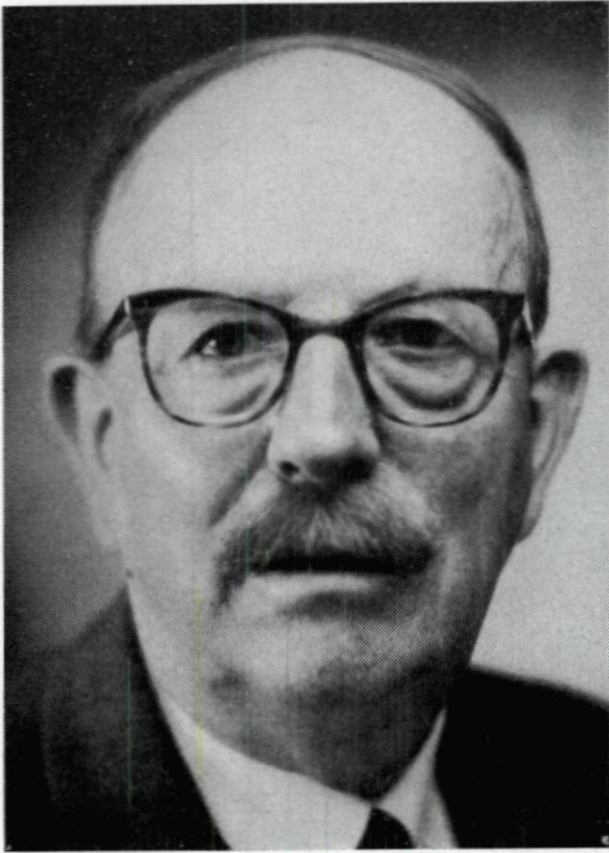

60. *Dr. ir. J. A. Ringers*

61. *Dr. Paul Rijkens*

62. *J. Schilthuis*

63. *F. Pot*

64. *A. H. Vegter*

65. *Prof. dr. N. van der Zijpp*

zijn verblijf daar. Als zovele gijzelaars had hij aan het kamp ook goede herinneringen behouden. In het bijzonder had hij het contact met vele vooraanstaanden uit uiteenlopende levenskringen gewaardeerd. Na zijn terugkeer was hij in de illegaliteit belast met de vaststelling van de uitkeringsbedragen van het Nationaal Steunfonds.

Na de bevrijding kreeg hij de kans zich ten volle te ontplooiën. Eerst korte tijd als wethouder van Onderwijs en Volksontwikkeling en daarna, nadat in 1946 de Gemeenteraad weer op de normale wijze was samengesteld, geruime tijd als wethouder van Openbare Werken wat hij tot 1958 bleef. Als zodanig heeft hij een centrale plaats ingenomen in de wederopbouw van Rotterdam. Het is onmogelijk in dit bestek een opsomming te geven van de belangrijke vraagstukken waarmee Meertens zich in die periode heeft bezig gehouden. Volstaan moge worden met de vermelding van zijn werkzaam aandeel in de strijd om een eigen luchthaven en zijn bemoeiing met de nieuwe oeververbindingen, die uiteindelijk geresulteerd zijn in de plannen voor de Metro en de Willemstunnel en de Spoorwegtunnel.

Meertens verdedigde zijn voorstellen in de Gemeenteraad met vuur en hardnekkigheid. Die hardnekkigheid demonstreerde hij ook wel in het College van Burgemeester en Wethouders. De collegialiteit was voor hem niet het hoogste goed. Strijdbaar als hij was, ging het hem er vooral om eigen inzicht en dat van zijn naaste medewerkers, die hij als een hecht team om zich verenigde, door te zetten.

Meertens bleef ook in deze periode van zijn ontwikkeling zichzelf. Het gaf hem voldoening, dat hij met de leidende figuren uit het Rotterdamse leven goed overweg kon, maar hij was er op bedacht niet de indruk te wekken dat hij zich wilde aanpassen. Hij bleef trouw aan zijn verleden en behield een instinctieve voorzichtigheid tegenover degenen, die sociaal en geestelijk niet tot zijn kring behoorden.

Maar boven dit alles ging uit dat hij een man was met een warm hart en ook een gevoelig mens. Wie er getuige van was hoe hij zijn gehechtheid aan zijn dochter uit zijn tweede huwelijk toonde, kon daar niet aan twifelen. En ook zij niet die zijn hartelijkheid ondervonden, een hartelijkheid die toch altijd wat gereserveerd bleef.

Meertens heeft, zolang zijn lichamelijke toestand dat toeliet, op zijn eigen manier volop van zijn werk en van zijn leven daarbuiten genoten.

DR. IR. J. A. RINGERS, 1885-1965

DOOR DR. IR. Z. Y. VAN DER MEER

De vader van de Rotterdamse wederopbouw

Op 6 mei 1965 is op tachtigjarige leeftijd te Den Haag overleden oud-minister dr. ir. J. A. Ringers.

Dr. Ringers behaalde zijn diploma voor civiel ingenieur te Delft in 1906 met lof. De eerste 10 jaar van zijn ingenieursloopbaan lag bij de Rijkswaterstaat. Na een onderbreking van vier jaar welke hij in het toenmalige Nederlands Indië doorbracht, keerde hij bij de Rijkswaterstaat terug. Hij werd belast met de bouw van de grote sluiswerken te IJmuiden. Bij dat werk kwamen niet alleen zijn ingenieurskwaliteiten naar voren, maar ook zijn gave om een aantal bekwame mensen om zich te verenigen en met dezen als team een groot werk tot stand te brengen.

In 1926 begonnen de werkzaamheden tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee. Het bouwen van de afsluitdijk was een omvangrijk werk met veel risico's. Te omvangrijk voor één aannemer. Er werd dan ook een combinatie gevormd van de grootste baggerbedrijven in ons land. Voor de coördinatie werd een beroep gedaan op Ringers, die werd benoemd tot directeur-hoofduitvoerder van het samenwerkingsorgaan de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken, beter bekend als de M.U.Z.

Toen in 1930 voor de Rijkswaterstaat een nieuwe organisatievorm onder éénhoofdige leiding werd ingesteld, keerde hij als eerste directeur-generaal bij zijn oude liefde terug.

In hetzelfde jaar eerde de Technische Hogeschool te Delft hem door zijn benoeming tot doctor honoris causa in de technische wetenschappen. Vijf jaar heeft de beweeglijke, misschien soms wel een beetje rusteloze, Ringers het ambt van directeur-generaal bekleed. In 1935 trad hij opnieuw in dienst bij de Nederlands-Indische-Spoorwegmaatschappij N.V., nu als lid in de Raad van Beheer. De tweede wereldoorlog maakte aan dit werk een abrupt einde. Echter niet aan zijn werklust en werkkraft.

Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers ons land binnen, 14 mei 1940 werd Rotterdam gebombardeerd. Onmiddellijk na de capitulatie – nog voor de Duitsers het bestuur hadden overgenomen – wist dr. Ringers generaal Winkelman te bewegen een paar besluiten uit te vaardigen, die de snelle wederopbouw van onze vernielde steden en

dorpen mogelijk moesten maken. Dr. Ringers werd benoemd tot Regeringscommissaris voor de Wederopbouw. De Wederopbouwbesluiten maakten het mogelijk, dat reeds op 24 mei 1940 in Rotterdam alle gronden met verwoeste opstallen werden onteigend, zodat onmiddellijk over het puin en de gronden kon worden beschikt.

Enkele weken later had men reeds het wegenschema voor het nieuwe hart van Rotterdam gereed wat de basis heeft gevormd voor de wederopbouw van de binnenstad van Rotterdam in de afgelopen 25 jaar.

De wederopbouw van Rotterdam is natuurlijk niet het werk geweest van één man, maar wel kon een man van groot gezag en met de gave een team te inspireren, hierop grote invloed uitoefenen. En zo'n man was dr. Ringers. Hij had een inspirerende invloed op de stedenbouwkundige dienst van Rotterdam, welke toen onder leiding stond van ir. Witteveen. Deze dienst kreeg onmiddellijk opdracht een wederopbouwplan voor de binnenstad van Rotterdam uit te werken.

Hij ook gaf de stoot tot de oprichting van Diwero (Dienst wederopbouw Rotterdam), waar met bekwame spoed met het ruimen van het puin werd begonnen. De oorlog zou immers maar kort duren en dan moesten we, als de Koningin terug was (een uitdrukking die Ringers gaarne gebruikte), snel met de wederopbouw kunnen beginnen.

Helaas duurde de oorlog langer dan Ringers met zijn optimisme in die tijd verwachtte. Ons land moest vijf bange oorlogsjaren over zich heen laten gaan en dr. Ringers werd in april 1942 door de bezetters gearresteerd en werd na acht maanden Scheveningen via Vught overgebracht naar het beruchte gevangenkamp in Sachsenhausen. Pas na de bevrijding keerde hij naar Nederland terug. Niet alleen een sterk gestel maar misschien meer nog een bijzonder sterke geest en grote levensmoed moeten hem in staat gesteld hebben dit ongebroken, misschien niet geheel ongedeerd, te doorstaan.

Nauwelijks terug uit het kamp werd hij opgenomen in het eerste na-oorlogse kabinet als minister van Openbare Werken en Wederopbouw. Deze eerste jaren na de bevrijding moeten hem wel grote vreugde hebben gegeven. De wederopbouw kwam toen ondanks vele moeilijkheden goed op gang. Administratieve hindernissen

konden gemakkelijk worden genomen. Rotterdam, dat steeds en terecht, de bijzondere belangstelling van de minister persoonlijk had, heeft hiervan in belangrijke mate de vruchten kunnen plukken. Geen wonder, dat het gemeentebestuur van Rotterdam de grote betekenis van dr. Ringers voor deze stad heeft willen eren.

Op 29 oktober 1963 werd ten gemeentehuize een beeltenis in de vorm van een plaquette van dr. Ringers onthuld.

De toenmalige burgemeester van Rotterdam liet er geen twijfel over bestaan hoeveel waardering hij voor de vroegere regeringscommissaris, algemeen gemachtigde en tenslotte minister van Wederopbouw had en noemde hem bij die gelegenheid de 'vader van de Rotterdamse wederopbouw'.

Toen de burgemeester het eenstemmige raadsbesluit in herinnering bracht om het geld voor deze plaquette ter beschikking te stellen, zei hij: 'Zelden is men het zo eens geweest. U immers bent de man, die op het herstel en de wederopbouw van Rotterdam een beslissende invloed hebt gehad. U nam het initiatief om na het bombardement het gehele getroffen gebied te onteigenen en er is in de naoorlogse geschiedenis van de stad geen daad geweest, welke zo'n verstrekkende betekenis heeft gehad.'

Aan deze woorden van Rotterdams eerste burger heb ik, om de betekenis van dr. Ringers voor Rotterdam in het juiste licht te stellen, niets meer toe te voegen.

PAUL RIJKENS, 1888-1965

DOOR W. A. WAGENER

Op 14 april 1965 is te 's-Gravenhage in de ouderdom van 77 jaar Paul Rijkens overleden, oud-voorzitter van de raad van bestuur van Unilever, commandeur in de orde van Oranje-Nassau, Knight Commander of the Civil Division of the Most Excellent Order of the British Empire, doctor honoris causa Nederlandse Economische Hogeschool.

Hoewel Paul Rijkens op zijn 20ste jaar Rotterdam al verliet, zou zijn levenswerk: de organische opbouw van het mammoet-concern waarvan hij tot 1956 de topfiguur is geweest, naarmate hij ermee vorderde voor de stad van klimmende betekenis zijn.

De lust tot organiseren stak in hem al op de HBS in Rotterdam,

waarvan hij overigens volgens eigen verklaring maar een middelmatige leerling was, die echter wel met de (geërfde) schoolmeesterlijke eigenschap behept scheen om de puntjes op de i te zetten, en om als zoon van een zakenman althans in boekhouden te excelleren, waarvoor hij na het eindexamen dan ook heel snel de akte MO behaalde.

De fiets, omtrent de eeuwwisseling het wondermiddel voor tieners om hun horizon te verwijden, kon Paul tot zijn vreugde berijden, vast in het zadel, nadat hij als polio-patiënt van zijn beugels was verlost. Aan fietstochten op de HBS deed hij dus mee, ze organiseren lag niet in zijn lijn, wel organiseerde hij voor zich en zijn schoolvrienden geregeld schouwburgbezoek tegen gereduceerde prijs, en eens (hij was nog maar 14) huurde hij een grote sleepboot om met zijn klas een dag naar Oostvoorne te gaan. De voorstellingen die de inmiddels gestichte amusementsclub Laetitia zelf gaf managede hij. Daartoe aangemoedigd door de leraar Nederlands J. J. Griss, vatte hij na het eindexamen het stoutmoedige plan op, Hoofts Warenar te vertonen. In 1906 vroeg hij voor de regie en de hoofdrol de zeer door hem bewonderde voordrachtskunstenaar Willem Royaards, die op weg was in Duitsland carrière te maken, maar gegrepen door dat plan alsnog in Nederland zijn debuut als regisseur wilde maken. De Zomerspelen van 1907 van Eduard Verkade, waaraan Royaards deel nam, moesten toen nog uitgedacht worden. In 1908 ging de Warenar, uitermate zorgvuldig voorbereid, van start. De voorstellingen van 'het collegie van oudt-scholieren der Hooghere Burgherschole tot Rotterdam' hadden ook elders in het land een zo overweldigend succes, dat Royaards, het ijzer smedend toen het heet was, 'Het Tooneel' stichtte, waarvoor hij een aantal krachten vasthield die hem bij de Warenar van grote dienst waren geweest, Nell Bronger (kostuums), Frits Lensvelt (decors) en de 20-jarige Paul Rijkens, die alle zakelijke beslommingen van het Warenar-project perfect behartigd had. Hij stelde hem aan tot administrateur, met instemming van de margarinefabrikant Sam van den Bergh, die vader Rijkens een positie voor Paul had beloofd, maar op de boekhouding nog geen plaats had, en trouwens met zoveel hart als geldschieter achter het Warenaravontuur had gestaan, dat hij zelf president-commissaris van 'Het Tooneel' werd. Paul zou Royaards voorlopig door de moeilijkheden heen helpen, maar Royaards werd ziek en toen rustte de lei-

ding van het gezelschap van 140 man alleen op de schouders van de twintigjarige, wiens salaris verdubbeld werd tot f 6000,—, in 1908 een droom. Maar hoe hartstochtelijk Paul Rijkens ook van toneel hield, toen Royaards beter was en hem voor de zakelijke leiding vervangen kon, zocht hij zijn heil toch maar liever bij Sam van den Bergh, want als twintigjarige geen verschiet meer hebben leek hem een ramp.

Bij Van den Bergh begon hij dus opnieuw, tegen een salaris dat maar een schimmetje was van wat hij al had. Hij werd uitgezonden naar Londen met een boodschap waar niets van terecht te brengen viel, zodat hij daar eigenlijk méér voor het toneel deed – als acquireur voor Royaards van nieuwe stukken, en als toneelcorrespondent voor de NRC – dan voor Van den Bergh's Fabrieken. Hij kon er in elk geval trots op zijn 'Het Tooneel' op gang te hebben geholpen, dat de toneelspeelkunst in Nederland tot Europees peil verhief.

Het democratisch gestructureerde familiebedrijf van de Van den Berghen had intussen een pool-overeenkomst aangegaan met het autocratisch geleide bedrijf van de zeer impulsieve Anton Jurgens, waar een tweede pool-overeenkomst op volgde, en daarvan waren tijdens de eerste wereldoorlog de consequenties dermate ingewikkeld, dat zelfs nog in 1927 een arbitrage-proces in Londen nodig bleek, voorgezeten door Sir John Simon, dat onnoemelijk veel geld verslond, zoveel zelfs, dat de arbiter en alle erbij betrokken juristen tenslotte de raad gaven, ermee te stoppen, omdat zij niet schatrijk wilden worden ten koste van de partijen. Anton Jurgens liet toen het woord fusie vallen, waar Sam van den Bergh niets van moest weten. Rijkens, ook inziende dat fusie voor beide partijen het beste zou zijn, toonde toen op een historisch moment, strategisch goed gekozen, zijn vernuft, gemengd met een beetje toneelspel, dat hem klaarblijkelijk uit zijn jonge jaren was bijgebleven: hij liet zich opdragen, een concept-antwoord aan Jurgens te formuleren, dat hij al in de zak had en met de kopstukken van Van den Bergh's Fabrieken buiten Sam van den Bergh om had doorgenomen, een antwoord dat overleg open hield. Uit deze zet groeide de Margarine Unie, en twee jaar later was Rijkens erin geslaagd, de met haar nevenbedrijven structureel gedecentraliseerde Margarine Unie te amalgameren met het Lever Brothers-concern, dat aanvankelijk juist zeer gecentraliseerd was. Het aldus gecreëerde 'Unilever'-concern kon onmiddellijk in 1929 debiteren

met een aankoop van tweederde van de wereldproduktie over twee jaren van (te verharden) traan voor de margarine- en zeepfabricage, en zijn incasseringsvermogen bewijzen toen de beurskrach van 1929 de grondstoffenprijzen ongekend omlaag smakte, waar de beurs opnieuw emotioneel op reageerde, met gevolgen die desastreus voor de aandeelhouders van Unilever dreigden te worden. Het merendeel wist zich echter te redden in een syndicaat, dat de aandelen *coûte que coûte* vasthield, want Unilever bleef ondanks de te duur gekochte grondstoffen gezond. Margarine en zeep zou de wereld immers altijd nodig hebben!

Sterker in het zadel na de eerste krachtproef, maar in een tijd die de wereld halsoverkop alweer naar een volgende catastrofe joeg, de ernstigste van deze eeuw, waar Unilever óók tegen bestand zou blijken, heeft Paul Rijkens meer en meer getracht zijn invloed in de politieke sfeer te doen gelden, bescheiden nog maar in de oorlog, toen hij ons land in Londen tóch van grote dienst kon zijn, en ook na de oorlog in de *Fondation européenne de la culture* en in de Bilderberg-conferentie, nòg onkwetsbaar, maar in zijn pogingen tenslotte om tussen Soekarno en ons land buiten de regeeringsorganen om een beter klimaat te scheppen zich gevaarlijk bloot gevend aan kritiek.

Zijn inborst heb ik voor mij het treffendst weerspiegeld gezien in een plakboek dat hij van het Warenar-avontuur (als goed boekhouder) had aangelegd. Het eindigde met een advertentie in een plaatselijk blad, waarin hij voor een krachtje, dat hij tijdelijk voor het werk had moeten aantrekken, met een warme aanbeveling een passende betrekking vroeg. Wat hij ondernam werkte hij jong al af, tot in de puntjes. Het gevoel voor de mens, dat hem in al zijn handel en wandel zou gaan beheersen, was elementair toen al aanwezig. *Mèt de man van eer.*

LITERATUUR

Geschiedenis van Unilever, door Charles Wilson (Fellow of Jesus College, Cambridge), uitg. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1954.

Handel en Wandel, nagelaten gedenkschriften van Paul Rijkens, uitgave Ad. Donker, Rotterdam 1965.

Willem Royaards, de toneelkunstenaar in zijn tijd, door Top Naeff, uitg. D. A. Daamen NV, 's-Gravenhage 1947.

Een eeuw binnen met de bel, de geschiedenis van de eerste HBS met vijfjarige cursus te Rotterdam, door W. A. Wagener, uitg. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam-'s-Gravenhage 1965.

JAN SCHILTHUIS, 1882-1965

DOOR MR. W. F. LICHTENAUER

Op 23 juli 1965 overleed te 's-Gravenhage Jan Schilthuis, die een groot deel van zijn leven en van zijn vele gaven heeft gewijd aan Rotterdam en vooral aan de Rotterdamse economische belangen. Hij was geboortig van Groningen uit een geslacht, waarvan verschillende generaties in provinciale en gemeentelijke bestuurscolleges, alsmede in de plaatselijke Kamer van Koophandel en in vrije organisaties het algemeen belang op voortreffelijke wijze hadden gediend, waarbij zij ook wetenschappelijke zin hadden getoond. Tredend in het voetspoor dier voorouders wijdde hij zich na zijn schooljaren aan de graanhandel, welke broodwinning hem in 1903, als zovele noorderlingen, naar de handelsmetropool aan de Nieuwe Maas voerde, waar hij tot 1929 woonachtig bleef en waarmee hem ook daarna vele banden verbonden, al zou hij de sprake zijner geboortestreek nooit verleren. Uiteraard voerde zijn internationale bedrijf hem vaak buiten de grenzen. In de eerste wereldoorlog verbleef hij geruime tijd in Londen om daar voor het benauwde vaderland granen te verwerven. Ook hij wist zijn praktische ervaringen wetenschappelijk te verwerken in een boekwerk, dat in 1918 te Rotterdam verscheen onder de titel 'De praktijk van de wereldgraanhandel'. Voorts staan tal van degelijke tijdschriftartikelen op zijn naam. Eén en ander deed hem in 1920 verkiezen tot lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, welke hij eerst aan het einde van 1956 verliet. In haar midden was hij een grote kracht, vooral doordat hij praktische kennis paarde met scherpe zin voor abstractie, daarbij gesteund door een uiterste drang naar nauwkeurigheid.

Het is ondoenlijk in kort bestek de vele organisatorische functies op te sommen, welke Schilthuis in het bedrijfsleven heeft bekleed, plaatselijk, nationaal en in internationaal verband. Zo werd hij onder meer in 1922 handelscommissaris van de Unie van Zuid-Afrika en in 1939 consul-generaal van dat land.

In de crisisjaren na 1929 was Schilthuis de verbindingsschakel tussen het bedrijfsleven te Rotterdam en 'Den Haag'. Hij had het onwaardeerbare voorrecht zich in beide sferen thuis te gevoelen en wederzijds het vertrouwen te genieten. In 1935 trok hij zich zelf uit de dagelijkse praktijk van het actieve zakenleven terug, wel

mede omdat zijn leven toen een nieuwe koers had genomen.

Al weder zat het immers in zijn bloed, dat ook de politiek hem trok. In 1933 deed hij als Vrijzinnig Democraat zijn intrede in de Tweede Kamer. In de oorlogsjaren werd hij lid van het dusgenaamd Politiek Convent. Van 1946 tot de verkiezingen van 1956 maakte hij opnieuw deel uit van de Tweede Kamer, toen als lid van de Partij van de Arbeid. Hij behandelde in 's lands vergaderzaal onder meer verschillende soorten van economische en financiële vraagstukken. Hij mocht daar als een gezaghebbend man op de gebieden zijner voorkeur gelden en daardoor ook als een waardevolle pleitbezorger voor Rotterdam, al weder even scrupuleus als objectief. Zijn voorzitterschap van de vaste commissie der Kamer voor de zaken van de Waterstaat was zowel een waarachtige erkenning van zijn verdiensten op dit gebied als een waardevolle waarborg voor een zorgvuldige en deskundige behandeling van deze belangen, waarbij Rotterdam zo nauw betrokken is. In 1952 werd hij zelfs Tweede Voorzitter der Kamer en in datzelfde jaar volgde hij mr. L. A. Donker, ook al een Rotterdammer, op als voorzitter der Parlementaire Enquête-Commissie, welke zich bezig hield met het beleid van de Nederlandse regering in haar Londense jaren. De combinatie van zijn veelzijdige begaafdheden maakte hem de aangewezen man om deze Titanenarbeid tot een goed einde te brengen.

Het ridderkruis van de Nederlandse Leeuw en het Commandeurslint in de Orde van Oranje-Nassau beloonden zoveel verdiensten.

Het is een voorrecht voor een internationaal centrum als Rotterdam, dat zulk een stad de beste mensen van elders tot zich trekt en aan zich bindt. Het stemt tot dank, dat Jan Schilthuis tot die voortreffelijke krachten behoorde.

ALJE HENDRIK VEGTER, 8 mei 1891-25 juni 1965

FRITS POT, 26 december 1898-21 oktober 1965

DOOR MR. W. F. LICHTENAUER

Deze beide mannen behoren voor de geschiedenis tezamen als noeste werkers aan de schepping van het machtige groothandelsgebouw, één van de allereerste grote werken, die na 1945 in het verwoeste centrum van Rotterdam tot stand kwamen.

Vegter trad reeds eerder op de voorgrond. Geboortig van Wijn- schoten trok hij als zo vele noorderlingen naar het handelscentrum aan de Nieuwe Maas, waar hij de Rotterdamse vestiging van K. Vegter Zonen, groothandel in textielgoederen, leidde. Zonder de oorlogsramp zou hij zijn levensjaren hebben doorgebracht als een degelijk grossier, zijn branche ook in vele organisatorische functies dienende, zijn maatschappelijke plicht vervullende als ouderling van de Gereformeerde Kerk in Kralingen. Doch toen in mei 1940 de wijk in de oude stad, waar de grossiers waren geconcentreerd, geheel werd verwoest, waarbij hun enorme voorraden zo goed als ten volle verloren gingen, wachtte hem een ruimer arbeidsveld. Deze oerdegelijke, algemeen vertrouwde man, met zijn bezonken wijsheid en degelijke betoogtrant, zakelijke welsprekendheid op haar best, bleek de aangewezen figuur om de leiding op zich te nemen van de Textielstichting, welke in de sombere oorlogsjaren, als onderdeel van de Stichting Centrale Voorziening te Rotterdam, in nauw overleg met de Kamer van Koophandel en Fabrieken, onvermoeid werkzaam is geweest om de nood der oorlogsslachtoffers te helpen lenigen, met inschakeling van de normale handelskanalen, waardoor ook het apparaat van het getroffen bedrijfsleven intact werd gehouden. Ch. A. Cocheret heeft deze arbeid in 1951 te boek gestaafd in zijn standaardwerk 'Helpende Handen'.

Het is dan ook geen wonder, dat Vegter behoorde tot de groep grossiers, waarmede de Kamer van Koophandel, die zich in de oorlogsjaren beijverde om de herbouw van de zakenpanden voor te bereiden, bij het naderen van de ontknoping van het drama voeling zocht ter bevordering van de stichting van een nieuwe grossierswijk. Aan dit overleg werd onder meer ook deelgenomen door Frits Pot, van Rotterdam geboortig, directeur van een in 1912 gestichte groothandel in verlichtings-, verwarmings- en sanitaire artikelen Pot en Van Nes. Naast de functies, welke ook hij in het organisatieleven bekleedde, was hij bekend als een verdienstelijk fluitist, die zich ook op concerten deed horen, en als bestuurslid van verenigingen, welke het muziekleven dienen.

In deze gedachtenwisseling ten kantore der Kamer en van het Asro, bracht Pot de mogelijkheid naar voren de Rotterdamse grossiers huisvesting te verlenen in één groot verzamelgebouw, een denkbeeld dat voor Rotterdammers niet meer geheel vreemd was,

nadat na de verwoesting reeds een verzamelgebouw voor kleine industrieën was gesticht. Toen op 2 en 4 mei 1945 een groter aantal grossiers, op deze voorbereiding voortbouwende, aan het einde van de hongerwinter nog de energie opbrachten om in vergadering dit denkbeeld nader te bespreken, kon Pot zelfs een door hem getekende schets voor een grossiersgebouw aan zijn collega's voorleggen. De Kamer heeft dit ontwerp als bijlage toegevoegd aan de in een brochure uitgegeven notulen van deze besprekingen. Daaruit blijkt duidelijk, dat het plan-Pot een prototype was van het gebouw, dat aan het Weena is verrezen.

Want het haast ongelooflijke gebeurde: dit koene denkbeeld behoort tot het zeer kleine deel van de in de oorlogsdagen gedroomde dromen, die zijn verwezenlijkt. Wellicht de grootste triomf voor de mannen, die tezamen met Vegter en Pot dit werk ter hand namen, was, dat hun overredingskracht het individualisme van de grossiers overwon en hen tot samenwerking bracht op een schaal, die in ons land en misschien wel in de gehele wereld nergens anders is vertoond. Daarna moesten in jarenlange ingespannen strijd bergen van materiële moeilijkheden worden overwonnen.

In verschillende formele hoedanigheden hebben Vegter, die intussen ook in de Kamer van Koophandel was opgenomen, en Pot die Titanenarbeid steeds bekwaam geleid, Vegter als voorzitter van het bestuur, later van commissarissen, Pot als onder-voorzitter en als voorzitter der bouwcommissie. De Regering erkende hun verdienste, onderscheidenlijk door verlening van het officiers- en het ridderkruis in de Orde van Oranje-Nassau.

Nadat Vegter zich kort voor zijn dood uit alle zakelijke activiteit had teruggetrokken volgde Pot hem als voorzitter op. Slechts enkele maanden mocht hij zijn strijdmakker overleven.

DR. NANNE VAN DER ZIJPP, 1900-1965

DOOR DS. H. W. MEIHUIZEN

Dominee van der Zijpp – want zo zullen Rotterdammers hem eigenlijk wel in hoofdzaak gekend hebben – werd op 2 april 1900 te Warns geboren en volgens eigen wens daar ook begraven na zijn overlijden te Rotterdam op 22 januari 1965. Met al zijn vezels wist hij zich aan zijn geboortegrond en streekgenoten verbonden, maar

hij bezat de eigenschap zich volledig aan ieder mens te wijden, waar hij die ook in zijn aan ontmoetingen zo rijke leven aantrof. Hij heeft veel gereisd en overal maakte hij vrienden door zijn bereidheid tot luisteren en zijn mild en bescheiden wederwoord. Het komt me voor, dat dat een wezenlijke trek van zijn karakter was: open te staan voor de mens. Dat zal in het bijzonder zijn gemeente te Rotterdam willen erkennen, te midden waarvan hij de langste periode van zijn bijna veertigjarige ambtsvervulling heeft doorgebracht. Het waren de mensen, waarnaar zijn hart uitging, zelfs in zijn studiën, waarvoor hij naast zijn drukke pastorale bezigheden toch altijd nog tijd wist te vinden.

Van der Zijpp doorliep het gymnasium te Sneek en studeerde daarna theologie aan de Universiteit van Amsterdam en het Doopsgezinde Seminarie aldaar. In de eerste dagen van 1926 betrok hij, inmiddels gehuwd met Antje Alberda, de pastorie van zijn eerste gemeente, Zijldijk (Gr.). Ruim twee jaar later verhuisde hij naar Joure, waar hij de gemeente twaalf jaar heeft gediend. In het eerste oorlogsjaar verbond hij zich aan Almelo en in 1946 kwam hij te Rotterdam. Hij is er tot zijn sterven gebleven, al legde hij in 1964 zijn predikantsambt neer in verband met de aanvaarding van het professoraat in de geschiedenis en beginselen der Doopsgezinden aan het Seminarie. De bekrachtiging van zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar in de Mennonitica aan de Universiteit heeft hij nog, een week voordat hij onverwachts overleed, mogen vernemen, maar de door hem al wel overdachte, doch nog niet teboekgestelde inaugurele rede heeft hij niet meer mogen houden.

Reeds spoedig nadat hij afgestudeerd was, gaf hij er blijk van zich veel moeite te kunnen en te willen getroosten om een objectief beeld te schetsen van de ontwikkeling der beginselen in de Nederlandse Broederschap. Zijn op bronnen teruggaande lezing over 'De vroegere Doopsgezinden en de krijgsveld' verscheen in 1929 als zijn eersteling in een lange reeks van publicaties op historisch terrein. Het was dan ook vanzelfsprekend, dat het Curatorium van het Seminarie hem, na het afscheid van prof. dr. W. J. Kühler, in 1946 verzocht de colleges in de Mennonitica op zich te willen nemen. Toen hij zes jaar later zijn samenvattende 'Geschiedenis der Doopsgezinden in Nederland' in het licht gezonden had, werd hij in 1954 door de Bestuurders der Algemene Doopsgezinde Sociëteit tot lector benoemd. Op 16 november van dat jaar aanvaardde hij

het buitengewoon lectoraat aan de Universiteit met een openbare les over 'De Belydenisgeschriften der Nederlandse Doopsgezinden'.

Intussen was al zijn tijd al in beslag genomen door het jaren vergende speurwerk ten behoeve van 'The Mennonite Encyclopedia', waarin artikelen zouden gewijd worden aan personen, stromingen en opvattingen binnen het Doperdom, alsmede aan landen, streken en plaatsen, waarin deze beweging zich gemanifesteerd had. Hij schreef vrijwel alle op Nederland betrekking hebbende stukken. Nauwkeurig vorste hij de bronnen na, zelfs voor die artikelen, die slechts weinige regels konden beslaan en voorzichtig woog hij de literatuur af, die reeds bestond over wat door hem bondig en duidelijk werd samengevat. Toen het vierdelige werk (1955-'59) voltooid was, zou het blijken, dat hij niet alleen het grootste aantal bijdragen had geleverd, maar ook dat de totale kolomlengte ervan zowat een compleet deel besloeg. Mede op grond van verdienstelijke arbeid werd hem ter gelegenheid van het 45ste lustrum van het Seminarie op 9 januari 1961 door de Universiteit van Amsterdam het doctoraat honoris causa in de theologie verleend.

Bijna al zijn wetenschappelijke publicaties heeft hij tot stand gebracht in de jaren, dat hij zijn Rotterdamse gemeente diende. Van den beginne af heeft hij zich in de stroom van het Rotterdamse leven opgenomen gevoeld en de dynamiek ervan zal hem hebben gestimuleerd. Hij nam bewust deel aan het culturele leven. Van alle in zijn tijd in het Museum Boymans-van Beuningen gehouden tentoonstellingen zijn de catalogi in zijn boekenkasten teruggevonden. Hij was lid van het Leeskabinet, zoals hij in zijn studententijd dat geweest was van het (Amsterdamse) Leesmuseum. De Maze en Roterodamum hadden zijn volle belangstelling en wat hem tijdens het bezoek aan deze instellingen had getroffen vond zijn neerslag in menig artikel in het Algemeen Doopsgezinde Weekblad en het Weekblad van de Nederlandse Protestanten Bond. Uiteraard ook in de preken, die hij gehouden heeft in 'zijn' kerk aan de Noordmolenwerf.

Een van de eerste taken namelijk, die hem wachtten, toen hij naar Rotterdam kwam, was de herbouw van de in de meidagen van 1940 verwoeste kerk. Naar het ontwerp van architect G. T. J. Kuiper verrees de nieuwe, die op 23 december 1951 in gebruik ge-

nomen kon worden. Hierin nam hij ook afscheid op 27 september 1964 in een dienst, die het stempel kon dragen van zijn persoonlijkheid: eenvoudig, recht op de man af en doorgloeid van een bijna schroomvallige bewogenheid. De tekst van zijn afscheidspredikatie is typerend voor zijn verhouding en tot de gemeente en tot de stad, waar hij zich thuis gevoelde: Houdt wat gij hebt, opdat niemand uw kroon neme (Openb. 3 : 11).

Hij beperkte zich geenszins tot de huisgenoten des geloofs alleen. Van harte nam hij deel aan oecumenische diensten. Zijn contacten met de verwante Baptisten waren zo vriendschappelijk, dat hij zonder voorafgaand overleg door de officiële afgevaardigden van de Unie der Baptistengemeenten en de Algemene Doopsgezinde Sociëteit werd aangewezen als voorzitter voor het kerkelijk gesprek. Ook aan ander geestelijk leven droeg hij het zijne bij. Voor de Volksuniversiteit heeft hij (1948-'51) vier cursussen kunnen houden over de nieuwere filosofie, waarin hij, in het bijzonder in het existentialisme, thuis was. De titel van zijn laatste serie lezingen is kenmerkend voor de opzet van alle vier: de crisis van de mens. Aan de Nieuwe Rotterdamse Courant stond hij menige wel-doordachte beschouwing af, niet slechts over wat er in zijn Broederschap gaande was of over wat er op het gebied der Doperse historie was verschenen, maar in het algemeen over kerkelijke zaken. In het Rotterdams Jaarboekje van 1959 werd een bijdrage van zijn hand opgenomen over 'Doopsgezinde Emigranten reisden via Rotterdam'. Met vreugde leidde hij de vele buitenlanders, met wie hij op zijn talrijke reizen vriendschap had gesloten, rond door de stad, die hem lief was geworden. Deze verwonderden zich altijd over het hoge tempo, dat hij hun te beleven gaf. Het tempo, waaraan hij zich blijkbaar zelf had aangepast en waardoor hij het ontzagwekkend vele verrichten kon, dat hij gedurende zijn achttienjarige dienst in de Maasstad tot stand heeft gebracht.